

Σίμος Παπαδόπουλος

Λέκτορας Θεατρολογίας, ΠΤΔΕ, Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης

Μανία Παιδείας: Το εθνοπαιδαγωγικό όραμα του Αδαμάντιου Κοραή: Διαχρονικό και επίκαιρο¹

Ανάμεσα στις εμβληματικές φράσεις, που συμπυκνώνουν την ουσία του έργου του Κοραή, ιδιαίτερη θέση κατέχει η περίφημη φράση «μανία παιδείας και αρετής» (Κοραής, 2008: 518, 519), η οποία εστιάζει στο κεντρικό γι αυτόν ζητούμενο, την Παιδεία ως γεννήτρια της Αρετής και, συγκεκριμένα, την «ηθική παιδεία», την χρηστοθήεια (Κοραής, 1995: 275· 2008: 159). Η ιδέα αυτή αποτελεί την πεμπτουσία της σκέψης του και αποτυπώνει τις πηγές από τις οποίες αρδεύεται η κοσμοθεωρία του: την αρχαία ελληνική φιλοσοφία αφενός, και την αναζωογόνησή της από τις πολιτικές και κοινωνικές θέσεις του Γαλλικού Διαφωτισμού, όπου παιδεία και αρετή βαδίζουν παράλληλες και αλληλένδετες. Έτσι και ο Κοραής θεωρούσε προϋπόθεση για τη δημιουργία ενός υγιούς και ανεξάρτητου ελληνικού κράτους την πραγματοποίηση του οράματος της παιδείας. Όταν, όμως η ροή των πραγμάτων έδωσε σάρκα και οστά στο όραμα της δημιουργίας ανεξάρτητου κράτους, ο Κοραής βρέθηκε και πάλι στις επάλξεις, για να εμπνεύσει τις αρχές και τους όρους με τους οποίους θα θεμελιωνόταν η νέα δημοκρατική πολιτεία.

Το πολιτικό του όραμα

Οι όροι αυτοί ήταν οι αρετές της δικαιοσύνης, της αδελφικής αγάπης μεταξύ των μελών της κοινότητας, της ομόνοιας και της αλληλεγγύης (Κοραής, 2008: 513). Το πρόταγμα της ηθικής στράτευσης και της χρηστής πολιτείας των Ελλήνων, με άξονα τις αρετές της δικαιοσύνης, της αλληλεγγύης και του λόγου, πυρπολεί τη σκέψη του, δίνει φτερά στο όραμά του για τη νέα Ελλάδα και αποτελεί την μόνιμη και σταθερή επωδό σε κάθε αποστροφή προς τους συμπατριώτες του. Μόνον εάν πολιτευθούν με πνεύμα ισότητας, άρα δικαιοσύνης και αδελφосύνης οι Έλληνες, και διοικήσουν οι άρχοντες με πνεύμα πατρικής αγάπης, θα ευδοκιμήσει η πολιτεία. Σε όλο του το έργο, σε επιστολές προς τους Έλληνες, αλλά και στα φιλολογικά του ακόμη προλεγόμενα, οι αρχές της δικαιοσύνης, της αδελφικής αγάπης και της πατρικής διοίκησης των Ελλήνων επανέρχονται ως ο άξονας, ο θεμέλιος λίθος πάνω στον οποίο θα οικοδομηθεί η νέα Ελλάδα. Επέχουν θέση κεντρικών πυλώνων στην ανεξάρτητη από τον ζυγό των Τούρκων ελληνική πολιτεία και ταυτίζονται στη σκέψη του Κοραή με την πεμπτουσία της χριστιανικής θρησκείας (Κοραής, 2008: 513). Γι αυτό και πρέπει να τηρηθούν με θρησκευτική ευλάβεια. Μόνον ενωμένοι και ομονοούντες οι Έλληνες

---

1 Η δημοσίευση αυτή εκπονήθηκε στο πλαίσιο του Προγράμματος “ΘΑΛΗΣ”, που έχει συγχρηματοδοτηθεί από την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο – ΕΚΤ) και από εθνικούς πόρους μέσω του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση» του Εθνικού Στρατηγικού Πλαισίου Αναφοράς (ΕΣΠΑ) – Ερευνητικό Χρηματοδοτούμενο Έργο: ΘΑΛΗΣ- ΕΚΠΑ “Το Θέατρο ως Μορφοπαιδευτικό Αγαθό και καλλιτεχνική έκφραση στην Εκπαίδευση και την Κοινωνία”.

θα δυνηθούν και θα δικαιωθούν να διεκδικήσουν με σθένος την αυτοδιακυβέρνησή τους, θα αποφύγουν την εξάρτησή τους από τους ξένους και θα καταφέρουν να θεμελιώσουν ένα φιλελεύθερο και δημοκρατικό πολιτειακό πλαίσιο (Φραγκίσκος, 1998: 10-11). Δυστυχώς, δεν κατάφερε να επηρεάσει ουσιαστικά τους υπεύθυνους για τις τύχες της πατρίδας!

Η φλόγα της πνευματικής ανάτασης προς τα υψηλά και τα θεία δεν είναι χάρισμα και κλήρος μόνο του Κοραή. Διατρέχει, φωτίζει και καίει τις ψυχές όλων όσοι έχουν πιστέψει στον αγώνα για την αναγέννηση του έθνους. Την εποχή αυτή ο Κάλβος υμνεί την Αρετή στις Ωδές του, τον Σολωμό τον καίει ο καημός για την ελευθερία και τη γλώσσα, ο Ρήγας συνθέτει το εθνεγερτικό του κήρυγμα, ο Ανώνυμος Έλλην επικαλείται τη δικαιοσύνη στην Ελληνική Νομαρχία, οι Φιλικοί δίνουν τον φλογερό τους όρκο στην Πατρίδα.... Τόσα χρόνια, από τη γαλλική Επανάσταση και μετά, τόσες ψυχές πυρώθηκαν με πίστη, με ενθουσιασμό, με πάθος για μια μεγάλη ιδέα και το πύρωμα αυτό το μετέτρεψαν σε ενέργεια εκρηκτική, που συμπαρέσυρε με την ορμή της τον παλαιό κόσμο, για να δημιουργήσει στη θέση του έναν κόσμο δικαιοσύνης και ισονομίας.

Η αρετή της μεσότητας

Ο Κοραής, βέβαια, ποτέ δεν συντάχθηκε με τους επαναστάτες των άκρων. Η πολιτική του παιδεία και η ιδιοσυγκρασία του τον κράτησαν πάντοτε στην οδό της μεσότητας. Αυτή η πυρηνική αρχή της αριστοτελικής φιλοσοφίας αποτέλεσε και το κατεξοχόν στίγμα, το έμβλημα της «βιωτικής» και της σκέψης του. Μεσότητα όχι μόνο στη γλώσσα, αλλά σε κάθε κοινωνική συμπεριφορά και πολιτική πράξη, μεσότητα στη δικαιοσύνη, ώστε ποτέ αυτή να μην αποχωρίζεται την επιείκεια και τη φιλανθρωπία, μεσότητα στη θρησκεία, ώστε να αποφεύγονται τα άκρα της απιστίας αφενός και της δεισιδαιμονίας αφετέρου, μεσότητα και στην ελευθερία που πρέπει να βρίσκεται ανάμεσα στη δικαιοσύνη και την ανθρωπιά (Δημαράς, 2000: 261). Άρα, η χρήση απάνθρωπων και σκληρών μέσων στο όνομα της ελευθερίας και της δικαιοσύνης απορρίπτεται και καταδικάζεται. Η ηπιότητα και η ιλαρότητα δεν πρέπει να εγκαταλείπουν τον σοφό άνδρα που αναλαμβάνει το ρόλο συμβούλου και παιδαγωγού: *«Είναι περιστάσεις, εις τας οποίας ο αληθής φιλόσοφος πρέπει και τον ανόμως κατέχοντα την αρχήν, όταν δεν δύναται να τον παύση της ανομίας, να τον μαλάσση με τον έπαινον των προτερημάτων του, εάν έχη προτερήματα»* (Κοραής, 2008: 213).

Το όραμα της Παιδείας- το περιεχόμενο και οι σκοποί της

Για να προκύψουν όμως οι υψηλές αρετές της δικαιοσύνης και της ελευθερίας στα ήθη των Ελλήνων ήταν ανάγκη να υπάρξει ΠΑΙΔΕΙΑ του ελληνικού λαού, που θα καλλιεργούσε πρωτίστως την χρηστοθήεια, τον σεβασμό των νόμων και του κοινού συμφέροντος και κατά δεύτερον τις νέες επιστήμες και τις γνώσεις που είχαν κατακτήσει τα πολιτισμένα έθνη της Ευρώπης. Ο συνδυασμός Ηθικής και Πολιτικής είναι ο υπέρτατος σκοπός της Παιδείας (Βρεττός, 2005: 325). Διότι μόνη η επιστήμη και η γνώση χωρίς την χρηστοθήεια, όχι μόνο δεν ωφελούν, αλλά μπορεί να προκαλέσουν περισσότερο κακό. Και αυτή η παιδεία της χρηστοθήειας είναι ανάγκη

να δοθεί από την παιδική ηλικία, με μέθοδο και σύστημα, καθώς «οι ισχυρότεροι και πλέον δυσεξάλειπτοι τύποι είναι της νεαρής ηλικίας οι τύποι. Εάν είναι καλοί, αυξάνονται και ισχυροποιούνται με την εισέπειτα των τεχνών και των επιστημών απόκτησιν, ενώ και οι ορθαί δόξαι τότε μόνον είναι σταθεραί όταν τας αποκτήσῃ σύνωρα εις αυτήν την παιδικήν ηλικίαν» (Κοραΐς, 2008: 354, 395).

Η παιδεία λοιπόν είναι ανάγκη πρωτίστως να προσφέρει τα μαθήματα της ελευθερίας, τα οποία, καθώς χαρακτηριστικά γράφει στην επιστολή του «προς Οδυσσέαν Ανδρούτσον» στις 17.6.1824, «δεν είναι άλλα παρά τα μαθήματα της δικαιοσύνης», της μητέρας όλων των αρετών. Η παιδεία πρέπει να αποσκοπεί στο να απαλλάξει τους Έλληνες «από τα τυραννικώτερα από τους Τούρκους ανθρώπινα πάθη, από τα οποία το φοβερότερο είναι η αδικία, ως αποτέλεσμα της ανατροφής σε πολίτευμα άνομο και άδικο», γράφει σε άλλη του επιστολή στον Αλέξανδρο Βασιλείου, στις 22.1.1817 (ό.π.: 70). Η αδικία επιφέρει τον φθόνο κι αυτός με τη σειρά του την αλληλοεξόντωση και τη διχόνοια. Αυτή η τελευταία υπήρξε κατά τον Κοραΐ η αιτία για την παρακμή των αρχαίων ελληνικών πόλεων και τα επακολούθησαντα δεινά.

Κορωνίδα της παιδείας του γένους και μέσο για την ορθή παιδική ανατροφή ήταν για τον Κοραΐ η ελληνική κλασική παιδεία και γι αυτό αφιέρωσε όλη του την ενέργεια επί τριάντα χρόνια περίπου, από το 1805 ως το 1833, να εκδώσει με την *Ελληνική Βιβλιοθήκη*, τα φιλοσοφικά κυρίως και πολιτικά κείμενα των αρχαίων Ελλήνων, όσα θα είχαν να προσφέρουν τις βάσεις της ηθικοπνευματικής αναμόρφωσης του έθνους. Κάθε πράξη του στον ίδιο πάντα σκοπό απέβλεπε: στην καλλιέργεια και την εμπέδωση της πίστης των Ελλήνων στην αξία της χρηστοήθειας. Ακόμη και η διδασκαλία της Γραμματικής έπρεπε να εντάσσεται και να υπηρετεί τη φιλοσοφική μόρφωση, να μην περιορίζεται δηλαδή στη σχολαστική αποστήθιση τύπων και κανόνων στους οποίους να φυλακίζει τη σκέψη των Ελληνόπουλων, αλλά να λειτουργεί απλώς ως το μέσον που θα τα οδηγούσε στην επαφή με τα υψηλά νοήματα και τις ανθρωπιστικές αξίες των αρχαίων κειμένων (Κοραΐς, 2008: 177-179). Ο συγκερασμός φιλοσοφίας και γραμματικής (φιλολογίας) είναι ο μόνος άξιος να διαπλάσει ανθρώπους που θα μπορέσουν να πραγματοποιήσουν το όραμα της ελευθερίας: «Εις σας μάλιστα, όσοι διδάσκετε τας επιστήμας, είναι αναγκαία της φιλοσοφίας με την φιλολογίαν η ένωσις, επειδή έργον σας είναι να διδάσκετε με τρόπον ώστε να ανάμειτε εις τας ψυχάς των, εις τας ψυχάς των γονέων αυτών, εις τας ψυχάς όλου του γένους, πόθον, έρωτα, μανίαν παιδείας και αρετής.» (Κοραΐς, 2008: 518)

Ο Κοραΐς ως παιδαγωγός- Οι αρετές του

Για την Παιδεία, βέβαια, και άλλοι πολλοί έγραψαν και οραματίστηκαν, ιδίως στην εποχή του Κοραΐ, αλλά και σε μεταγενέστερες εποχές. Μελετώντας όμως το έργο του καταλήγει κανείς στη διαπίστωση ότι δύσκολα θα βρει σε έναν άνθρωπο συνδυασμένες όλες σχεδόν τις αρετές που διακρίνουν την παιδαγωγική ιδιοφυΐα, την διάνοια και το ήθος του μεγάλου παιδαγωγού.

Κορυφαία και θεμελιώδης αρετή του το πάθος, η πύρωση με την οποία εμπλέκεται στην υπόθεση της πνευματικής αναμόρφωσης του έθνους. Ο ίδιος, παρουσιάζοντας το βασικό αυτό συστατικό της ιδιοσυστασίας του, στην αυτοβιογραφία του, το χαρακτηρίζει «έρωτα παιδείας και έρωτα τιμής», σχολιάζοντας μάλιστα ότι «ο έρωσ της παιδείας δεν ήτον ολιγώτερον βίαιος παρά τον

ιδίως ονομαζόμενον έρωτα». (Κοραής, 2008: θ', ι'). Το πάθος αυτό είναι ο μοχλός της δημιουργίας του, ο μοχλός της προσφοράς του στο έθνος, ο μοχλός της αποκλειστικής αφοσίωσής του στην υπόθεση της εθνικής παλιγγενεσίας και εκδηλώνεται με ποικίλες εκφάνσεις σε όλες τις περιόδους της ζωής του, μέχρι και τα βαθιά του γεράματα, αφού δεν σταματά να δηλώνει το παρόν, ως σύμβουλος και καθοδηγητής, σε κάθε κρίσιμη εθνική περίπτωση, και όχι μόνο για θέματα παιδείας και εκπαίδευσης, αλλά και για την πολιτική διακυβέρνηση, με τις επιστολές του στους στρατιωτικούς και πολιτικούς ηγέτες και αργότερα με τη σφοδρή πολεμική του κατά του Καποδίστρια. Το πάθος αυτό είναι που μετατρέπει τον ασθενικό αυτό άνθρωπο σε κήρυκα της ηθικής και μορφωτικής αναγέννησης του Γένους, απόφαση που δηλώνει στην αυτοβιογραφία του με τη φράση «και την οποίαν έτρεφα επιθυμίαν προ πολλού να συνεργήσω το κατά δύναμιν εις την παιδείαν των ομογενών μου» (Κοραής, 2008: κδ'). Πάθος εκδηλώνει όταν συγκλονίζεται στην είδηση των επιτυχιών αλλά και των μελανών σημείων της επανάστασης («*Η επιστολή σου εκατάβρεξε τους γηραλέους οφθαλμούς μου με δάκρυα λύπης και χαράς*» γράφει στον Οδυσσέα Ανδρούτσο (Κοραής, 2010: 62), όταν «σεληνιάζεται» από τις συκοφαντίες του Ολλανδικής καταγωγής Corneille de Pauw, «κατά του καταφρονημένου γένους ημών» και δηλώνει σε επιστολή του στον Αλέξανδρο Βασιλείου: «Εις τούτο το σύγγραμμα έχω σκοπόν να τρίψω (αλλά να τρίψω ισχυρά) το αναιδές πρόσωπον του Γερμανού σοφιστού Παυΐου δια τας φρικώδεις συκοφαντίας, όσας εξέρασε κατά του δυστυχούς γένους των Γραικών και να τον πληροφορήσω... ότι ευρίσκονται ακόμη μεταξύ των Γραικών άνθρωποι ικανοί και να συγγράψωσι καθώς οι Ευρωπαίοι και να ανασκευάσωσι τας φλυαρίας ενός τερατολόγου σοφιστού» (Τόλιας, 1998: 29). Και πάλι, στη σκέψη και στην υπόδειξη της συνένωσης των τριών λαμπρών πόλεων της Ανατολής, της Χίου, της Σμύρνης και των Κυδωνιών, σε μια επιχείρηση εκπαιδευτικής αναγέννησης, αναφωνεί: «*Ω Ελλάς, Ελλάς! Ας μάθω ότι έδωκας τοιαύτα ή παρόμοια σημεία της αγάπης των φώτων και ας παύσω πάραυτα να ζω!*» (Κοραής, 2008: 390)

Και το πάθος του αυτό, ως γνήσιος παιδαγωγός, θέλει να το μεταδώσει στους ομογενείς του, σε όλο το έθνος. Μεταφράζει Τυρταίο, γράφει το «*Άσμα πολεμιστήριον*», στο ύφος αλλά και την ιδεολογική γραμμή των επαναστατικών κειμένων της εποχής του, όπως ο *Θούριος* του Ρήγα, η Ελληνική Νομαρχία, ο Ρωσαγγλογάλλος. Προβάλλει το πάθος ως βασική αρετή των δασκάλων και των ρητόρων που αναλαμβάνουν το ρόλο του συμβούλου σε θέματα παιδευτικά και εθνικά. Και αναλαμβάνοντας το ρόλο του κήρυκα, συμβουλεύει τους δασκάλους με το ρητορικό μέσο της αποστροφής σε β' πρόσωπο: «*Ποτέ οι από σας παιδευόμενοι, δεν θέλουν γενήν ερασταί παιδείας μανικοί, αν δεν ίδωσιν πρώτους εσάς μαινομένους δια την αναγέννησιν της Ελλάδος*» (Κοραής, 2008: 519). Ζητάει από τους δασκάλους του γένους να ασκήσουν την κατεξοχήν αρετή του παιδαγωγού, να αποτελέσουν οι ίδιοι «*το παράδειγμα της αρετής*» (Κοραής, 2008: 523), και προϋπόθεση γι αυτό είναι να «*ανάψουν τας φλόγας της πρώτον εις την ιδίαν αυτών ψυχήν*» (Κοραής, 2008: 231).

Συνέπεια λόγων και έργων, μια ακόμη εξίσου μεγάλη αρετή του παιδαγωγού. Σ' αυτό το σημείο δεν υιοθέτησε την μεσότητα, που κήρυξε ως τρόπο διαχείρισης των ζητημάτων. Υπήρξε ακραίος, *μανικός* και γι αυτό ξεχωριστός. Με συνέπεια υπηρετεί επί σαράντα και πλέον έτη την υψηλή αίσθηση του καθήκοντός του που δηλώνεται στις ακόλουθες φράσεις: «*εάν ευτυχίσω να εμπνεύσω εις των νέων τας ψυχάς τον ζήλον και της πατρίδος και της γλώσσης και απλώς της τελειώσεως όλων των καλών,*

[...] *εάν λέγω ευτυχίσω να τους πείσω ότι η αληθινή δόξα την σήμεραν στέκει ν' αφιερώσωσι και ψυχήν και σώμα εις την αναγέννησιν της Ελλάδος, θέλει είσθαι πληρωμένον ικανώς το επιβάλλον μέρος εις εμέ του κοινού προς την πατρίδα χρέους όλων ημών»* (Κοραής, 2008: 235). Η συνέπεια και η προσήλωση στο χρέος δεν είναι η πρώτη αρετή για όσους στο ποίημα του μεγάλου μας ποιητή Κων. Καβάφη «*όρισαν στη ζωή των και φυλάγουν Θερμοπύλες, ποτέ από το χρέος μη κινούντες..*»; Φαίνεται σαν το ομώνυμο ποίημα του Καβάφη να γράφτηκε για τον Κοραή!

Βέβαια, για να αποδώσει στο έργο του ο παιδαγωγός, χρειάζεται να διαθέτει είτε από μελέτη, είτε από ένστικτο και οξύτητα αντιληπτική, που έχει προέλθει από το ζήλο και την παρατήρησή του, γνώση της ανθρώπινης φύσης, ώστε να θεμελιώσει πάνω σ' αυτήν την επιχείρηση της αγωγής και της αναμόρφωσής της. Και αυτή τη γνώση, καρπό του πάθους του για προσφορά, τη διαθέτει σε σημαντικό βαθμό ο Κοραής, και σ' αυτήν οφείλεται ο αξιοθαύμαστος ρεαλισμός που χαρακτηρίζει την παιδαγωγική του σύλληψη. Ρεαλισμός που φαίνεται στις προειδοποιήσεις που απευθύνει σε όποιους θα αναλάμβαναν το τεράστιο έργο της εκκαθάρισης της μάθησης από τον σχολαστικισμό, υποδεικνύοντάς τους να συντμήσουν τον χρόνο της διδασκαλίας και, χρησιμοποιώντας την κριτική μέθοδο διδασκαλίας, να αποφεύγουν «*τους μωρούς γραμματικούς κανόνες και τας γελοιώδεις ετυμολογίας των λέξεων, που κατέστησαν τόσον αηδή της Ελληνικής γλώσσης την μάθησιν*» (Κοραής, 2008: 37)

Κι ακόμη διαθέτει την παιδαγωγική γλυκύτητα και συγκατάβαση απέναντι σε όσους απευθύνεται για να τους νουθετήσει και να τους καθοδηγήσει, χαρακτηριστικά που συνδέονται με τη σεμνότητα και τη μετριοφροσύνη που χαρακτηρίζουν κάθε ανώτερη ψυχή και, κατεξοχήν, τον Κοραή. Στην αυτοβιογραφία του χαρακτηριστικά, δηλώνει: «*βδελύσσομαι την υπερηφανίαν*» (Κοραής, 2008: κη'), *καθώς και τη φιλαυτία, γιατί αυτή «μας κινεί εις την κατάχρησιν παντός προτερήματος και μας φέρει εις την καταφρόνησιν των ομοίων μας...»* (Κοραής, 1995: 248). Από τη σεμνότητα αυτή απορρέει η γλυκύτητα της συγκατάβασης, με την οποία απευθύνεται για να συμβουλέψει. Γι αυτό και όταν αναλαμβάνει συμβουλευτικό ρόλο απέναντι στους «*προεστώτας της Ελλάδος*», σε επιστολή του της 10.1.1822, παρατηρούμε πώς ψέγει μεν με παρηρησία την τυραννίαν των παθών, αλλά εκφράζεται με επιείκεια και κατανόηση για τις αδυναμίες της ανθρώπινης φύσης: Και πάλι θυμόμαστε τους καβαφικούς στίχους για τους γενναίους των Θερμοπυλών: «*Πάντοτε την αλήθειαν ομιλούντες, πλην χωρίς μίσος δια τους ψευδομένους*». Το πνεύμα της αδελφικής στοργής προβάλλει μέσα από προσφωνήσεις προς τους προεστούς, όπως «*αγαπητοί ομογενείς, φίλοι ομογενείς, αγαπητοί μου αδελφοί, αδελφοί μου*», με τις οποίες εκδηλώνει διάθεση όχι επίκρισης και μομφής, αλλά φιλικής και αγαπητικής παραίνεσης, ενώ, με τη χρήση του α' πληθυντικού προσώπου, υποδηλώνει ότι αναγνωρίζει και το δικό του μερίδιο ηθικής ευθύνης στις κρίσιμες για το έθνος περιστάσεις, και ότι αποφεύγει τον αλαζονικό τόνο του τιμητή. Πόσο μεγάλη απόσταση από το ήθος και το ύφος των σύγχρονων πολιτικών και μη! Αυτός που έφριττε για την ανομία, την απληστία και την αδικία, απευθυνόταν στους «*Έλληνας ταγούς*» με πατρική στοργή, με τόνο φιλόανθρωπο και εξόχως παιδαγωγικό, για να τους αποτρέψει από τα πάθη (Κοραής, 2010: 46). Δίκαιος κι ίσιος σε όλες του τις πράξεις, αλλά με λύπην κιόλας κι ευσπλαχνία, για να παραφράσουμε ελαφρά τον Καβάφη.

Με πνεύμα συγκινητικά λεπτής και τρυφερής διακριτικότητας αναλαμβάνει να υποδείξει, σε επιστολή του «*προς νέον πολιτικόν, τον Ν. Πίκολον*» στις 5.6. 1822, την ηθική στάση που πρέπει να τηρήσει κατά την ανάληψη των καθηκόντων του.

Προκειμένου να αποφύγει κάθε ενοχλητικό τόνο επίκρισης και φρονηματισμού από θέση υπεροχής, φθάνει στο σημείο να συμβουλεύει σε β' πρόσωπο αντί τον φίλο τον εαυτό του, εκθέτοντας τις δικές του αδυναμίες, ώστε διακριτικά να υποδείξει στο νεαρό του φίλο το ορθό, και να μην τον προσβάλει επισημαίνοντας άμεσα τις ελλείψεις του. Με τον χειρισμό αυτόν φρονηματίζει, χωρίς να μειώνει, τον νέο στον οποίο απευθύνεται, επιδεικνύοντας το περίφημο παιδαγωγικό τακτ, αρετή κάθε μεγάλου πραγματικά δασκάλου.

Τέτοιες εκδηλώσεις έχουν ως πηγή τους την αγάπη που τον εμπνέει, και την οποία προβάλλει με κάθε ευκαιρία ως πρώτη αρετή των διδασκάλων και των ηγετών του έθνους. Συμβουλεύει τους δασκάλους να αγαπούν τους μαθητές τους σαν δικά τους παιδιά και να τους «στοχάζονται ως ιεράς παρακαταθήκας εμπνευσμένας από τους γονείς εις τας χείρας των. Το αξιολογότερον μάθημα εις τας νεαράς ψυχάς είναι των ψυχών αυτών η ημέρωσις» (Κοραή, 2008: 513). Με ανάλογη αγάπη συμβουλεύει τους δασκάλους να φέρονται μεταξύ τους και προς τους συμπολίτες τους, παραβάλλοντας τη διαγωγή τους με εκείνη των αποστόλων του Χριστού. Ζητάει δηλαδή από τους δασκάλους να αναλάβουν ρόλο ιεραποστολικό για την πνευματική αναγέννηση του έθνους. Πρόκειται για «μία γεμάτη πάθος επίκληση της αυταπάρνησης και του πατριωτισμού», που, όπως επισημαίνει ο Π. Κιτρομηλίδης, ως «ηθική αντίληψη αντιπροσώπευε την άνθηση της φιλοσοφίας της πολιτικής αρετής που είχε κληροδοτήσει ο Διαφωτισμός και που επεδίωκε να μεταβάλει τους απλούς θνητούς σε ήρωες» (Κιτρομηλίδης, 1999: 472).

Ανακεφαλαιωτική αποτίμηση της διαχρονικής αξίας του έργου του

Η μανία παιδείας και αρετής είναι το έμβλημα του Κοραή, όχι βέβαια ως ένα απλό μότο θεωρητικής φύσεως, αλλά ως βίωμα ψυχοσωματικό ολόκληρης ζωής, αυτό που τον καταξίωσε ως τον «κατεξοχήν φορέα της ελληνικής παλιγγενεσίας» (Δημαράς, 1975: 356), που τον ανύψωσε στην κορυφή του πανθέου των Ελλήνων παιδαγωγών. Ευτύχησε να ζήσει στην εποχή των μεγάλων οραμάτων, των υψιπετών ιδεών και της πίστης στην αναμορφωτική δύναμη της παιδείας για το υπόδουλο γένος και να γίνει ο βασικός ενσαρκωτής και ο φλογερός κήρυκας αυτής της πίστης. Το γεγονός ότι τα υψηλά οράματα του Διαφωτισμού απώλεσαν την δυναμική τους στις μεταγενέστερες εποχές, από την δημιουργία του ελληνικού βασιλείου και έπειτα, και θάφτηκαν κάτω από τους τόνους του σχολαστικισμού και του στρεβλού προσανατολισμού της ελληνικής εκπαίδευσης προς τη στείρα αρχαιομάθεια, αναδεικνύει την υπεροχή του έργου και της προσφοράς του Κοραή. Το γεγονός ότι εδώ και αρκετές δεκαετίες στη χώρα μας, παρά την πρόοδο της παιδαγωγικής και τη διάδοση των μοντέρνων παιδαγωγικών θεωριών, έχει χαθεί το πάθος και η πίστη στην ανθρωποποιητική δύναμη της εκπαίδευσης, που σήμερα προσφέρει τόνους γνώσης, χωρίς την «μανία της παιδείας και της αρετής», μιας εκπαίδευσης, που εγκλωβισμένη στην πράξη στην υπηρεσία της οικονομίας της αγοράς, προσπαθεί στη θεωρία μόνο να σώσει τα προσχήματα επιμέρους ανθρωπιστικών στόχων, όπως π.χ. αυτοί του δημοκρατικού φρονήματος και του πνεύματος συνεργασίας, αναδεικνύει και πάλι την υπεροχή της θεωρίας του Κοραή και την ευτέλεια της σύγχρονης εκπαιδευτικής πραγματικότητας. Ενδεικτικό της εγκεφαλικής, διανοητικής, επομένως ψυχρής σχέσης του σύγχρονου, όχι μόνον κοινού ανθρώπου, αλλά και του επαγγελματία παιδαγωγού, με τα υψηλά ιδεώδη της αρετής, είναι το γεγονός ότι αυτός δεν θα τολμούσε- ή ακόμη και θα

απαξιώνε να αναφέρει λέξεις όπως μανία και αρετή, και ακόμη περισσότερο φράσεις όπως μανία αρετής.

Όσα, όμως, διαθεματικά και μαθητοκεντρικά προγράμματα κι αν υλοποιηθούν στα σχολεία μας, όση προσπάθεια κι αν γίνει για την κατάκτηση δεξιοτήτων από τους μαθητές, που θα τους προετοιμάζουν για την κοινωνία και την οικονομία της αγοράς, η εκπαίδευση δεν θα γίνει ποτέ παιδεία, μόρφωση δηλαδή χρηστών πολιτών και μαθητεία στην αρετή, δηλαδή τη δικαιοσύνη, όσο δεν εμπνέεται από την πίστη στις αξίες αυτές και δεν οργανώνεται με σκοπό την καλλιέργειά τους. Ο Κοραΐς έδειξε το δρόμο με το έργο του και τις συμβουλές του για θεμελίωση της μόρφωσης στα πολιτικά και ηθικά συγγράμματα των αρχαίων Ελλήνων, που θα διαμόρφωναν συγκροτημένες ηθικές συνειδήσεις, τονίζοντας ως εμβληματικό το μύθο της Αρετής και της Κακίας. Σήμερα, αντίθετα, με τη δικαιολογία της αποφυγής της ηθικολογίας, η οποία θεωρείται ξεπερασμένη για τους μοντέρνους θεωρητικούς της εκπαίδευσης, έχει απογυμνωθεί το περιεχόμενο των ανθρωπιστικών μαθημάτων που απευθύνονται σε μαθητές της παιδικής, αλλά και εφηβικής ηλικίας από κάθε αναφορά στην έννοια και τις μορφές της αρετής και, επομένως έχει εγκαταλειφθεί κάθε παιδαγωγική προσπάθεια εμφύσησης πίστης στην αξία της. Απόδειξη για την επισήμανση αυτή είναι μόνο η επιλογή των κειμένων της αρχαίας ελληνικής γραμματείας που διδάσκονται στο γυμνάσιο. Η ανθρώπινη φύση, όμως, προκειμένου να ενεργοποιήσει τις δυνάμεις της για την επίτευξη του αγαθού, έχει ανάγκη να εμπνέεται και να εμπυχώνεται από ένα είδος θρησκευτικής λατρείας για τα μεγάλα ιδεώδη. Όταν λείπει αυτό το υπαρξιακό συναισθηματικό πλαίσιο, που συνδέει και δίνει μορφή στα επιμέρους ηθικά και παιδαγωγικά προτάγματα, αυτά διεκπεραιώνονται μόνον εγκεφαλικά, δεν αγγίζουν την ψυχή και, επομένως, δεν αποκτούν ουσιαστικό περιεχόμενο και βάθος, δεν γίνονται εν τέλει βίωμα. Για το λόγο αυτό, ακόμη κι αν -ή και επειδή- η εποχή μας έχει χάσει την πίστη στην αρετή ως θεμελιώδη βάση της ανθρώπινης ύπαρξης και κοινωνίας, και άρα την πίστη στην παιδεία, το εθνοπαιδαγωγικό όραμα του Κοραΐ παραμένει πάντοτε επιτακτικά επίκαιρο και διαχρονικό για την αναμόρφωση της εκπαίδευσης και του πολιτισμού.

Βιβλιογραφία

- Αγγέλου, Ά. (1998). Ο ανεξάντλητος Κοραΐς. Για μια νέα ανάγνωση του έργου του. *Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ*, ένθετο ΕΠΤΑ ΗΜΕΡΕΣ, Αφιέρωμα 29/11, 14-17.
- Βρανούσης, Λ. (1975). Ιδεολογικές ζυμώσεις και συγκρούσεις. Στο *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τόμ. ΙΑ' (σσ. 433-451). Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών.
- Βρεττός, Ι. (2005). *Θεωρίες της Αγωγής, Johann Heinrich PESTALOZZI-Αδαμάντιος Κοραΐς*, (τόμ. Β'). Αθήνα.
- Δημαράς, Κ.Θ. (1975). Το σχήμα του Διαφωτισμού», στο *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τόμ. ΙΑ' (σσ. 328-359). Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών.
- Δημαράς, Κ.Θ. (επιμ.), (1984). *Κοραΐς, Αδ. Προλεγόμενα στους αρχαίους Έλληνες συγγραφείς και η αυτοβιογραφία του*, τόμ 1. Αθήνα: ΜΙΕΤ.
- Δημαράς, Κ.Θ. (1998). *Νεοελληνικός Διαφωτισμός*. Αθήνα: Ερμής.
- Δημαράς, Κ.Θ. (2000). *Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας*, Αθήνα: Γνώση.
- Καψάλης, Γ. (χ.χ.). Αδαμάντιος Κοραΐς. Στο *Οι Έλληνες γίγαντες του πνεύματος*, τόμ. 5, (σσ. 185-224). Αθήνα: Σκάρπα.
- Κεχαγιόγλου, Γ. (1999). *Η παλιότερη πεζογραφία μας*, τόμ Β'1,2, Αθήνα: Σοκόλης.

8 Πρακτικά του Ελληνικού Ινστιτούτου Εφαρμοσμένης Παιδαγωγικής και Εκπαίδευσης (ΕΛΛ.Ι.Ε.Π.ΕΚ.), 7ο Πανελλήνιο Συνέδριο 10,11,12 Οκτωβρίου 2014

- Κιτρομηλίδης Π. (1999). *Νεοελληνικός Διαφωτισμός*. Αθήνα: ΜΙΕΤ.
- Τόλιας, Γ. (1998). Κατά των μισελλήνων. Λόγος υπερασπιστικός των Ελλήνων. *Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ*, ένθετο *ΕΠΤΑ ΗΜΕΡΕΣ*, Αφιέρωμα 29/11, 28=29.
- Φραγκίσκος, Εμ. (1998). Ο επιστολογράφος Κοραΐς. *Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ*, ένθετο *ΕΠΤΑ ΗΜΕΡΕΣ*, Αφιέρωμα 29/11, 10-13.
- Freire, P. (2006). *Δέκα επιστολές προς εκείνους που τολμούν να διδάσκουν*, (επιμ. Τ. Λιάμπας). Αθήνα: Επίκεντρο.
- Χατζημπύρος, Κ. (2014). *Ηθική και αισθητική καλλιέργεια του προσώπου στον Νεοελληνικό Διαφωτισμό. Αδ. Κοραΐς και Κων/νος Κούμας*. Αθήνα: Οσελότος.

Πηγές

- Κοραΐς Αδ. (1995). *Προλεγόμενα στους αρχαίους Έλληνες συγγραφείς*, (τομ. Δ'). Αθήνα: ΜΙΕΤ.
- Κοραΐς Αδ. (1999). *Ο Παπατρέχας*. Αθήνα: Εστία.
- Κοραΐς Αδ. (2008). *Προλεγόμενα στους αρχαίους Έλληνες συγγραφείς*, (τομ., Α'), Αθήνα: ΜΙΕΤ.
- Κοραΐς, Αδ. (2010). *Επιστολές προς το Έθνος*. Αθήνα: Ροές.

Αφιερώματα

- ΕΠΤΑ ΗΜΕΡΕΣ*, εφημ. *Καθημερινή*, «Αδαμάντιος Κοραΐς, 250 χρόνια από τη γέννησή του», 29/11/1998.
- ΕΠΤΑ ΗΜΕΡΕΣ*, εφημ. *Καθημερινή*, «Νέος Ελληνισμός και αρχαιότητα», 9/2/2003.